

Особливості проведення судової товарознавчої експертизи, пов'язаної з незаконною порубкою лісів в Україні

Ірина Сівчук *

* Канд. екон. наук, Тернопільський НДЕКЦ МВС України, м. Тернопіль, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9087-2181>, e-mail: sivchukira@gmail.com

DOI: [10.32353/khrife.4.2022.11](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.11) УДК [340.98:658.62]:504.122(477)

Надійшло 14.11.2022 / Рецензовано 17.11.2022 / Прийнято до друку 15.12.2022 /
Доступно онлайн 30.12.2022

Статтю присвячено дослідженню особливостей проведення судової товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів в Україні. Обґрунтовано негативний вплив незаконної порубки на навколишнє середовище та зазначено зміни, які виникають на територіях порубаних лісів. Натомість порубки, пов'язані з веденням лісового господарства, спрямовані на забезпечення охорони, оздоровлення, посилення захисних властивостей і підвищення продуктивності лісів та інших лісогосподарських угідь. Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей проведення судової товарознавчої експертизи з визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, та виокремлення ключових аспектів проведення такого дослідження за допомогою запропонованого алгоритму дій. Проведене дослідження ґрунтується на застосуванні порівняльного підходу, що передбачає аналізування цін продажу та пропозицій такого виду лісоматеріалів. Також розглянуто визначення термінів «лісоматеріали», «круглі лісоматеріали», їх класифікацію та характеристику. Товарознавча експертиза круглих лісоматеріалів передбачає отримання вихідних даних щодо вимірювання параметрів деревини та застосування певного алгоритму дій із метою визначення їх ринкової вартості. Проаналізовано нові національні стандарти якості деревини

й обґрунтовано необхідність залучення фахівця-спеціаліста лісової промисловості під час проведення судової товарознавчої експертизи.

Ключові слова: круглі лісоматеріали; екологічні злочини; незаконна порубка лісу; товарознавча експертиза; дров'яна деревина промислового використання; дров'яна деревина непромислового використання; клас якості лісоматеріалів.

Постановка наукової проблеми

Лісовий фонд України є державною власністю й одним із найголовніших чинників виробництва (разом із працею та капіталом), тому від характеру його використання залежить рівень соціально-економічного, культурного та духовного розвитку суспільства взагалі та стан навколишнього середовища зокрема.

Неправильна експлуатація лісів призводить не тільки до їх знищення, а й серйозно впливає на навколишнє середовище, порушуючи функціонування екологічної системи та збільшуючи захворюваність населення. Тому ліси — це національне багатство народу та держави, які за своїм прямим призначенням регулюють циркуляцію води та повітря, рівень опадів, виділення кисню в повітря, температуру повітря, запобігають ерозії ґрунтів, тобто виконують водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні й інші функції для забезпечення й задоволення потреб суспільства та екологічної безпеки життєдіяльності людини. Адже охорона й раціональне використання природних ресурсів є невід'ємною та необхідною умовою економічного зростання й розвитку суспільства загалом.

Статистичні дані свідчать, що питома вага екологічних злочинів на території нашої держави щороку зростає. Ця негативна тенденція обумовлена поширенням такого явища, як незаконна порубка лісу. Тому проблеми, пов'язані із цим явищем, є актуальними, незаперечними і глобальними та потребують подальших наукових досліджень з метою формування практичних рекомендацій щодо запобігання руйнівних наслідків для екології в майбутньому.

Під час розслідування та судового розгляду цивільних і кримінальних справ, пов'язаних із розслідуванням екологічних злочинів, часто виникає необхідність у використанні спеціальних знань для визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів, тому саме товарознавча експертиза дає змогу отримати компетентний висновок щодо злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів в Україні.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Наукове підґрунтя в дослідженні питань, пов'язаних із розслідуванням екологічних злочинів (зокрема, незаконної порубки лісу) розглянуто в працях таких науковців, як: В. М. Попревич ¹,

1 Попревич В. М. Сучасний стан та перспективи розвитку кримінально-правової охорони лісів України. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2014. Вип. 8. С. 180—186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmd_u_pr_2014_8_25 (дата звернення: 11.11.2022).

О. М. Пилипенко ², О. В. Заїчко ³,
Р. П. Олійничук ⁴, А. М. Кротюк ⁵,
О. М. Троханенко зі співавторами ⁶ та ін.

Викладення основного матеріалу дослідження

Мета статті

Теоретичне обґрунтування особливостей проведення судової товарознавчої експертизи з визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, та виокремлення ключових аспектів проведення такого дослідження за допомогою запропонованого алгоритму дій.

Методи дослідження

У своїй роботі ми використали загальні методи теоретичного рівня дослідження (аналіз, синтез, узагальнення, дедукція) та емпіричні методи дослідження (опис і порівняння), поєднання яких дало змогу визначити механізми обчислення ринкової вартості круглих лісоматеріалів.

Проблема порубки лісових насаджень є однією з найгостріших екологічних проблем у світі. На жаль, ця негативна тенденція не минула й Україну, на території якої останнім часом масово знищують лісові смуги та незаконно вирубують лісові насадження. До речі, Україна є найбільшим експортером нелегальної сировини до країн Євро-союзу. У публічному звіті голови Державного агентства лісових ресурсів зазначено, що «загальна площа лісових ділянок, що належить до лісового фонду України, становить 10,4 млн га, в тому числі вкриті лісовою рослинністю 9,6 млн га. Лісистість України становить 15,9%. Але, незважаючи на досить невелику лісистість території, Україна займає 9 місце у Європі за площею лісів та 7 місце за запасами деревини» ⁷.

Пов'язані з веденням лісового господарства порубки спрямовані на забезпечення охорони, оздоровлення, посилення

- 2 Пилипенко О. М. Використання сучасних можливостей судових експертиз на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. Т. 4. № 76. С. 232–241. URL: <https://journal.ld-uvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/619> (дата звернення: 11.11.2022) ; Її ж. Особливості організації й тактики огляду місця події при розслідуванні незаконної порубки лісу. *Там само*. 2018. Т. 2. № 82. С. 280–289. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/139> (дата звернення: 11.11.2022).
- 3 Заїчко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 210 с. URL: <http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Disertatsiya-Zaichko-O.V.pdf> (дата звернення: 11.11.2022).
- 4 Олійничук Р. П. Особливості розслідування незаконної порубки лісу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 3 (23). С. 166–170. DOI: 10.35774/app2020.03.166 (дата звернення: 11.11.2022).
- 5 Кротюк А. М. Іноземний досвід запобігання незаконним порубці, перевезенню, зберіганню, збуту лісу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. Т. 26. № 1. С. 24–30. DOI: 10.33270/01211181.24 (дата звернення: 11.11.2022).
- 6 Троханенко О. М., Комісарова А. Д., Верба В. В. Сучасні можливості судових експертиз і напрями використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних із лісом. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 276–282. DOI: 10.51989/NUL.2021.4.41 (дата звернення: 11.11.2022).
- 7 Публічний звіт голови Державного агентства лісових ресурсів України за 2021 р. URL: <https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/публічні%20звіти/publicniy-zvit-za-2021.pdf> (дата звернення: 11.11.2022).

захисних властивостей і підвищення продуктивності лісів та інших лісогосподарських угідь, зазвичай їх проводять за планом (періодична планова порубка). Вони є елементом системи догляду за лісом, тому подальше їх збереження як насаджень є недоцільним. В Україні такі порубки є одними з головних чинників покращення якості та підвищення продуктивності лісів. На жаль, існує також незаконна порубка лісів, що є свідченням екологічних злочинів.

Шкода, заподіяна лісам надмірними порубками, може в крайньому разі призвести навіть до екологічної катастрофи. На територіях вирубаних лісів виникають кліматичні зміни та зміни в екосистемі, що призводять до знищення значної кількості рослин і тварин, погіршення кругообігу води та речовин у природі, руйнування (ерозії) ґрунту та ін., що негативно позначається не тільки на лісовому господарстві, а й на кліматі.

Щоб дослідити проблему незаконної порубки лісу, спочатку слід дати визначення поняттю «ліс». Зокрема, у Лісовому кодексі України (далі — ЛКУ) у ст. 1 розділу I під терміном «ліс» розуміють «тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку,

впливають один на одного і на навколишнє природне середовище»⁸. У ст. 2 ЛКУ зазначено, що «об'єктом лісових відносин є лісовий фонд України та окремі лісові ділянки. Суб'єктами лісових відносин є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні особи та громадяни, які діють відповідно до Конституції та законів України»⁹.

Державне агентство лісових ресурсів визначає поняття «незаконна рубка» як заготівлю «деревини без спеціального дозволу на використання лісових ресурсів (лісорубний квиток)»¹⁰.

Водночас О. В. Заїчко трактує це визначення так: «Це переважно організована злочинна діяльність, спрямована на незаконну заготівлю деревини в лісах та на інших охоронюваних територіях і об'єктах в комерційних цілях або з метою задоволення особистих (побутових) потреб населення в дровах і лісоматеріалах»¹¹.

О. Сторчоус пропонує вважати незаконною порубку, що «визначається закінченим злочином з моменту повного відокремлення дерева, чагарнику від кореня, якщо це діяння завдало істотної шкоди (при матеріальному складу злочину)»¹². Він зазначає, що «незаконні порубки залежно від суб'єктивного складу правопорушення (злочину) можна поділити на дві групи. А. Порубки, вчинені без спеціального дозволу, тобто без лісорубного квитка (самовільні порубки). Б. Порубки,

8 Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

9 Там само.

10 Охорона лісів від незаконних рубок / Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisove-gospodarstvo/ohorona-i-zahist-lisiv/ohorona-lisiv-vid-nezakonnih-rubok> (дата звернення: 11.11.2022).

11 Заїчко О. В. Знач. твір.

12 Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : навч. посіб. Київ, 2012. 116 с. URL: https://fleg1.enpi-fleg.org/fileadmin/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.05%20Public%20Awareness/Criminal_Liability_UA.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

вчинені на підставі дозволу, під час яких були допущені значні порушення»¹³.

На думку О. М. Будяченка та за аналізом матеріалів судової практики, «найбільш розповсюдженими є порубки, вчинювані без спеціального дозволу, тобто без лісорубного квитка (так звані самовільні порубки)»¹⁴. Тому він пропонує таке визначення незаконної порубки лісу: «Це суспільно-небезпечне діяння, вчинене із заподіянням шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам щодо раціонального використання лісового фонду, дерев, чагарників, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду»¹⁵.

І. Г. Богатирьов та А. В. Савченко вважають, що незаконна порубка має місце, якщо її здійснюють:

- 1) без спеціального на те дозволу, який засвідчують відповідним документом (лісорубним або лісовим квитком), виданим уповноваженим органом;
- 2) за наявності дозволу, але з недотриманням передбачених у ньому умов щодо місця, способу і строків порубки, кількості та порід дерев і чагарників (порубка не на тій ділянці, що виділена; до початку чи після закінчення встановлених у дозволі строків; вирубування цінних і рідкісних

дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України, та інших дерев, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття тощо);

- 3) за наявності дозволу проведення суцільної санітарної порубки, але без дотримання обмежень, установлених щодо площі, строків і технологій проведення робіт¹⁶.

Варто наголосити, що в ст. 39 гл. 6 «Функціональний поділ лісів» ЛКУ зазначено: «Ліси України за екологічним та соціально-економічним значенням та залежно від виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії:

1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції);

2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);

3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо);

4) експлуатаційні ліси»¹⁷.

У разі визначення факту незаконної порубки лісу або його крадіжки кримінальне правопорушення кваліфікують за такими статтями Кримінального кодексу України (далі — *КК України*): ст. 185 «Крадіжка» і ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним

13 Сторчоус О. Зазнач. твір. С. 9—10. URL: https://fleg1.enpi-fleg.org/fileadmin/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.05%20Public%20Awareness/Criminal_Liability-UA.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

14 Будяченко О. М. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2020. 258 с. URL: http://dspace.oduv.edu.ua/bitstream/123456789/1479/1/Disertatsiya_Budyachenko_O.M.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

15 Там само. С. 121.

16 Богатирьов І. Г., Савченко А. В. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 133—137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_2_27 (дата звернення: 11.11.2022).

17 Лісовий кодекс України ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

шляхом зловживання службовим становищем» розділу VI «Кримінальні правопорушення проти власності» і ст. 246 «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» розділу VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля»¹⁸.

Згідно з ч. 1 ст. 246 КК України «незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду,—

карається штрафом від тисячі до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк»¹⁹.

Крім КК України, лісові правовідносини регулюють:

а) Конституція України, яка містить норми прямої дії, що можуть безпосередньо застосовуватися в процесі реалізації кримінально-правових відносин (зокрема, у ст. 66 розд. II регламентовано, що «кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки»²⁰);

б) ЛКУ (зокрема, у ч. 1 ст. 89 гл. 16 «Охорона і захист лісів» зазначено, що: «Охорону і захист лісів на території України здійснюють:

- державна лісова охорона, яка діє у складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує дер-

жавну політику у сфері лісового господарства, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань лісового господарства та підприємств, установ і організацій, що належать до сфери їх управління;

- лісова охорона інших постійних лісокористувачів і власників лісів»

та у ст. 90: «Основними завданнями державної лісової охорони є:

- здійснення державного контролю за додержанням лісового законодавства;
- забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок, захист від шкідників і хвороб, пошкодження внаслідок антропогенного та іншого шкідливого впливу»²¹;

в) Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну лісову охорону, лісову охорону інших лісокористувачів та власників лісів»²²;

г) Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (зокрема, у ч. 1 ст. 12 розд. II регламентовано, що обов'язками громадян у галузі охорони навколишнього середовища є:

- «а) берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- б) здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки,

18 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

19 Там само.

20 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

21 Лісовий кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

22 Про затвердження Положення про державну лісову охорону, лісову охорону інших лісокористувачів та власників лісів : Постанова КМУ від 16.09.2009 р. № 976 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-п#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;

- в) не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів;
 - г) вносити штрафи за екологічні правопорушення;
 - д) компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище»²³;
- д) Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд», якою передбачено, зокрема:
- «1. Затвердити спеціальні такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду внаслідок:
- незаконної рубки або пошкодження дерев та рослин, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня припинення росту <...>;
 - пошкодження дерев та рослин, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня неприпинення росту <...>;
 - знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву, сіянців і саджанців <...>»²⁴;
- е) інші підзаконні акти, проекти та зміни до нормативно-правових актів у частині регламентування спеці

ального використання лісових ресурсів та охорони лісів, а також міжнародні акти у сфері охорони довкілля і протидії екологічній злочинності (незаконній порубці дерев). Як зазначено вище, незаконні порубки лісу залежно від суб'єктивного складу правопорушення (злочину) умовно поділяють на дві групи.

1. Порубки, скоєні без спеціального дозволу (тобто без лісорубного квитка, або їх ще називають самовільні порубки). Це звичайні способи заготівлі лісу за відсутності права на заготівлю. Суб'єктами таких порубок є особи, які не мають правовідносин із лісовим сектором. На спеціальне використання лісових ресурсів державного значення (заготівля деревини під час рубок головного користування) лісорубні квитки видають територіальні органи лісового та мисливського господарства.
2. Порубки, скоєні на підставі спеціального дозволу, під час яких було допущено значні порушення. Такі порубки здійснюють за наявності дозвільного документа, але з недотриманням передбачених у ньому умов:
 - а) не тих дерев, що визначено в дозволі (зокрема, не тих порід або дерев, що взагалі заборонено вирубувати);
 - б) не на площах, зазначених у дозволі (поза межами відведених під порубку ділянок);
 - в) не в тій кількості (понад ліміт), що зазначено у дозволі;

23 Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

24 Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : Постанова КМУ від 10.05.2022 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2022-п#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

г) не в терміни, обумовлені дозволом (до початку чи після їх завершення)²⁵.

Відповідно до ч. 1 ст. 69 ЛКУ, «спеціальне використання лісових ресурсів на виділеній лісовій ділянці проводиться за спеціальним дозволом — лісорубний квиток або лісовий квиток, що видається безоплатно»²⁶.

Основні причини виникнення незаконних порубок (за даними Державного агентства лісових ресурсів):

- соціальні — низький рівень соціально-економічного розвитку сільських регіонів (високий рівень безробіття серед населення, яке здійснює заготівлю дров'яної деревини для задоволення життєво необхідних потреб, низькі заробітні плати, низька інвестиційна активність тощо);
- економічні — отримання швидкої вигоди окремими громадянами або організованими групами, які здійснюють заготівлю крупномірних і цінних сортиментів деревини для переробки або комерційного продажу (головними споживачами такої деревини є лісопильні об'єкти (пилорами), що діють за межами чинного законодавства)²⁷.

Циклічний характер скоєння незаконних порубок нерозривно пов'язаний із піднесеннями та спадами економічної активності у країні. Статистичні дані щодо обсягів лісових

порушень, наведені в публічному звіті голови Державного агентства лісових ресурсів, свідчать, що «найбільші обсяги незаконних рубок виявлені у лісах підприємств Закарпатського облуправління: 9,5 тис. куб. м (ДП «Іршавський лісгосп» — 4,5 тис. куб. м, ДП «Ясінянське ЛМГ» — 2,2 тис. куб. м); Харківського — 2,9 тис. куб. м (ДП «Жовтневий лісгосп» — 1,0 тис. куб. м); Херсонського — 2,0 тис. куб. м (ДП «Голопристанське ЛМГ» — 1,2 тис. куб. м); Вінницького — 1,6 тис. куб. м та Дніпропетровського — 1,5 тис. куб. м (ДП «Верхньодніпровський лісгосп» — 1,0 тис. куб. м)»²⁸.

Також цей звіт містить інформацію, що «розслідування обставин скоєння незаконних порубок свідчить про те, що головними причинами збільшення їх обсягів є діяльність технічно оснащених злочинних груп, низький рівень матеріально-технічного забезпечення населення, яке змушене задовільнити свої життєві потреби у незаконний спосіб, а також велика кількість неконтрольованих приватних пилорам, які скуповують незаконно добуту деревину. У значній мірі поширенню незаконних рубок у південних і східних регіонах України сприяє відсутність бюджетного фінансування для утримання 11 працівників державної лісової охорони, що спонукає їх до звільнення з роботи <...>, внаслідок цього значні площі лісів залишаються без нагляду. Чисельність працівників нижньої ланки державної лісової охорони протягом 2016—2021 років знизилась більш як на 2000 осіб, що не дозволяє

25 Сторчоус О. Зазнач. твір. URL: https://fleg1.enpi-fleg.org/fileadmin/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.05%20Public%20Awareness/Criminal_Liability_UA.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

26 Лісовий кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

27 Охорона лісів від незаконних рубок URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisove-gospodarstvo/ohorona-i-zahist-lisiv/ohorona-lisiv-vid-nezakonnih-rubok> (дата звернення: 11.11.2022).

28 Публічний звіт голови URL: <https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/публічні%20звіти/publichniy-zvit-za-2021.pdf> (дата звернення: 11.11.2022).

якісному здійсненню повноважень державної лісової охорони»²⁹.

Дослідімо особливості «лісової злочинності» в Україні (за даними Інтерполу та Всесвітнього фонду дикої природи):

- 1) порубка (рубають більше, ніж дозволило Державне агентство лісових ресурсів України, або рубають узагалі без дозволів, або в межах заповідників чи їхніх буферних зон);
- 2) перевезення (без дозвільних документів або кілька партій за дозволом, виданим на одну партію, перевезення ціннішої деревини за документами на менш цінну, перетин контрольних пунктів за хабарі);
- 3) переробка (змішування партій легальної та нелегальної деревини; за документами переробляють іншу кількість деревини, аніж є насправді, або зазначають інший сорт деревини);
- 4) експорт (відсутність сертифікатів на деревину, підроблення їх або використання попередніх документів на нові партії товару, а також перевезення одного типу лісу під виглядом іншого: наприклад, кругляк, експорт якого з України заборонено, можуть вивозити під виглядом дров);
- 5) продаж (покупцеві повідомляють неправдиву інформацію про походження деревини чи виробів з неї або підробляють екологічні сертифікати на продукцію).

«Лісова злочинність» надто швидко адаптується до нових умов і перешкод, які створюють для неї уряди й екологічна спільнота, що засвідчує статистика обігу деревини і продукції з неї між Україною та державами Європейського Союзу³⁰.

Розслідування екологічних злочинів проти довкілля, скоєних шляхом незаконної порубки лісу, вимагає застосування спеціальних знань із різних галузей і проведення необхідних досліджень, оскільки коло запитань у таких справах є дуже широким. Для розслідування цього виду злочинів доводиться призначати різні види експертиз за різними експертними спеціальностями, у результаті яких можна отримати відповіді на поставлені питання. Тому судову експертизу можна вважати найефективнішим способом виконання слідчих завдань у справах про злочини проти довкілля взагалі та незаконної порубки лісу зокрема (за умови неухильного дотримання вимог кримінально-процесуального законодавства щодо призначення та проведення цієї слідчої дії)³¹.

Аналізування правозастосовної практики у сфері незаконної порубки лісу та спеціальної літератури дає підстави запропонувати такий перелік інших судових експертиз, призначення яких сприяє розв'язанню поставлених завдань: дактилоскопічну, трасологічну, судово-економічну, інженерно-екологічну та товарознавчу експертизи тощо. Останню вважаємо доцільним додати, адже під час проведення досудового розслідування та судового розгляду справ, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, виникає потреба визначити ринкову вартість.

У Національному стандарті № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» під терміном «ринкова вартість» розуміють «*вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та*

29 Публічний звіт голови ... URL: <https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/публічні%20звіти/publiclniy-zvit-za-2021.pdf> (дата звернення: 11.11.2022).

30 Кротюк А. М. Зазнач. твір. DOI: 10.33270/01211181.24 (дата звернення: 11.11.2022).

31 Олійничук Р. П. Зазнач. твір. DOI: 10.35774/app2020.03.166 (дата звернення: 11.11.2022).

продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу»³².

Проведення судової експертизи передбачає наявність професійних умінь і навичок у відповідній галузі, основу яких складає поєднання спеціальних знань і певний досвід їх застосування в різних ситуаціях. Для вирішення поставлених завдань (питань) експерти у своїй практиці використовують певні методичні підходи та методи дослідження під час проведення судових експертиз, що також належить до їхньої компетенції.

Під методичними підходами необхідно розуміти загальні способи визначення вартості майна, що ґрунтуються на основних принципах оцінювання, які експерт у процесі своєї діяльності застосовує з метою виконання поставленого експертного завдання³³.

Проведення судової товарознавчої експертизи в розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів, передбачає визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів. Відповідно об'єктами цієї судової експертизи є круглі лісоматеріали (зокрема, дров'яна деревина промислового та непромислового використання). Під час виконання такого дослідження судовий експерт може використати порівняльний підхід — це аналізування цін продажу та пропозиції з відповідним коригування

відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінювання³⁴.

Під лісоматеріалами розуміють деревні матеріали, що зберегли природну фізичну структуру й хімічний склад, які добувають шляхом поділу на частини звалених дерев і деревних колод (уздовж або впоперек) для подальшого використання або переробки; а круглими вважають лісоматеріали, отримані поперечним поділом стовбура поваленого дерева³⁵.

Віднедавна лісова промисловість України перейшла на нові національні стандарти якості деревини, гармонізовані з європейськими. У них суттєво змінено підходи до визначення розмірно-якісних характеристик лісоматеріалів. Якщо раніше ділову деревину (круглі лісоматеріали) в Україні розподіляли на три сорти (I, II, III), що мали низку сортиментів за їх призначенням (тобто заготовляли ділову деревину і паливну деревину — дрова, придатні для використання тільки у вигляді палива), то, починаючи з 2019 р., має місце новий поділ деревини (як у європейських країнах) на чотири класи якості (A, B, C, D)³⁶.

Принцип класифікації за європейською системою стандартизації круглих лісоматеріалів не базується на сортименті (призначенні), натомість його основою є показники розміру та якості колод (більший діаметр і мінімальний вміст вад деревини за встановленого

32 Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова КМУ від 10.09.2003 р. № 1440 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

33 Там само.

34 Там само.

35 Про затвердження Інструкції з ведення електронного обліку деревини: наказ Міндовкілля від 27.09.2021 р. № 621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1343-21#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

36 Троханенко О. М., Комісарова А. Д., Верба В. В. Зазнач. твір. DOI: 10.51989/NUL.2021.4.41 (дата звернення: 11.11.2022).

приросту відповідає вищому класу якості):

- А — лісоматеріали найвищого класу якості, які здебільшого походять з нижньої частини колоди, із чистою деревиною або з незначними вадами, що не обмежують її використання;
- В — лісоматеріали середнього класу якості, без особливих вимог до чистої деревини та із сучками у межах середнього значення для кожної породи;
- С — лісоматеріали нижче середнього класу якості, у яких дозволено вади, що незначно знижують природні властивості деревини як матеріалу;
- D — лісоматеріали, що не задовольняють жодному з попередніх класів якості, але з яких ще можна отримати пиломатеріали для подальшого використання;
- решта круглих лісоматеріалів, із яких неможливо отримати пиломатеріали для загального використання (їх класифікують як дров'яну деревину для промислового та непромислового використання)³⁷.

В Інструкції з ведення електронного обліку деревини наведено таку класифікацію деревини:

«Деревина дров'яна непромислового використання — лісоматеріали хвойних та листяних порід деревини, розрізані вздовж і поперек та/або колоті, що використовуються у якості палива в таких побутових пристроях для

спалювання деревини, як печі, каміни і системи центрального опалення; деревина дров'яна промислового використання — лісоматеріали хвойних та листяних порід деревини у вигляді колод, очищених від сучків, як правило з корою, призначені для промислового використання у виробництві теплової та електроенергії, трісок, стружок, піролізу, гідролізу тощо. Також можуть бути використані, за умови договору (контракту), у якості сировини для деревних плит. На вимогу споживача можуть поставлятися як у круглому, так і у розколотому виді»³⁸.

За теплотворною здатністю дров'яну деревину, призначену для використання як палива, виробництва теплової та електроенергії, а також піролізу поділяють за такими групами порід:

- береза, дуб, бук, ясен, граб, клен, в'яз, модрина;
- сосна, вільха;
- ялина, кедр, ялиця, осика, липа, тополя, верба³⁹.

Лісоматеріали отримують шляхом механічної обробки повалених дерев і їхніх частин. Стовбур поваленого дерева, очищений від гілок, верхів'я та пенькової частини, називають деревним хлестом.

Проведення товарознавчої експертизи під час визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів передусім передбачає додаткове залучення спеціаліста з метою замірювань деревини, який має визначити якісні та кількісні характеристики сортименту (для круглих лісоматеріалів — це порода

37 Троханенко О. М., Комісарова А. Д., Верба В. В. Зазнач. твір. DOI: 10.51989/NUL.2021.4.41 (дата звернення: 11.11.2022).

38 Про затвердження Інструкції з ведення ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1343-21#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

39 ТУУ 00994207-005:2018 Деревина дров'яна. Класифікація, облік, технічні вимоги. URL: http://www.mdoffice.com.ua/pdf/tehnichni_umovi_1908021524.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

дерева, клас якості, діаметр, довжина; для дров'яної деревини — це порода дерева, група породи, промислового / непромислового використання, діаметр, довжина) та отримані результати надати судовому експертові для проведення товарознавчої експертизи.

Судову товарознавчу експертизу з визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів, а також дров'яної деревини промислового або непромислового використання доречно проводити за таким алгоритмом.

1. На початковому етапі необхідно провести визначення товарної належності досліджуваних об'єктів із урахуванням замірювань, проведених спеціалістом у галузі лісової промисловості, вимірювальним і розрахунковим методом відповідно до ТУУ та ДСТУ (розміри, обсяг / кількість).
2. Ідентифікувати об'єкти дослідження на ринку.
3. Визначити вартість 1 куб. м лісоматеріалів на момент скоєння кримінального правопорушення на основі аналізування фактичних цін реалізації лісової продукції з урахуванням кварталів та області добування за даними Державного агентства лісових ресурсів або цінової інформації, розміщеної на сайтах лісових господарств у формі прайс-листів.
4. Визначити ринкову вартість лісоматеріалів за їхніми об'ємними одиницями з урахуванням породи дерева, класу якості, діаметра, довжини (для круглих лісоматеріалів); породи дерева, групи породи, промислового або непромислового використання, діаметра, довжини (для дров'яної деревини) у цінах на момент скоєння кримінального правопорушення, використовуючи порівняльний підхід.

Отже, товарознавча експертиза круглих лісоматеріалів передбачає не тільки розуміння сутності поняття «круглі лісоматеріали», їх класифікаційних ознак за новими національними стандартами, а й застосування алгоритму під час проведення такого дослідження з урахуванням замірів, наданих спеціалістом у галузі лісової промисловості.

Підприємства лісогосподарського комплексу застосовують франкування цін (місця відпуску лісоматеріалів). У Правилах охорони праці для працівників лісового господарства та лісової промисловості розрізняють такі види складів: верхній, нижній і проміжний лісосклади та трелювальні шляхи:

«верхній лісосклад — лісопромисловий склад, розташований біля лісовозної дороги (автомобільної, залізничної вузької колії) чи водного об'єкта і призначений для тимчасового зберігання деревної сировини, її навантажування на транспортні засоби для подальшого вивезення на нижні лісопромислові склади або пункти споживання, проміжні лісосклади, а при необхідності — і її оброблення (очищення дерев від гілок і сучків, повного чи часткового розкряжування, корування тощо)»;

«нижній лісосклад — виробнича ділянка лісового підприємства, на якій здійснюють дооброблення деревної сировини, її сортування, а частково і перероблення, зберігання лісо- та пилопродукції, її відвантаження споживачам та/або транспортування в деревообробні цехи ділових лісоматеріалів, дров'яної деревини для технологічних потреб»;

«проміжний лісосклад — лісопромисловий склад, на якому закінчується вивезення деревної сировини одними транспортними засобами і починається іншими (на нижні лісосклади

або пункти перероблення чи споживання). Виділяється для тимчасового зберігання деревної сировини»;

«трелювальні шляхи (волоки, траси канатних установок, наземні лісопусти, озера, притоки річок та інші водні об'єкти), які з'єднують верхні лісосклади, а іноді й проміжні лісовантажні пункти з лісосіками, або ті, що окремими відрізками розташовуються за межами лісосік»⁴⁰.

Екологічній катастрофі, спричиненій порубкою лісів, можна запобігти, якщо реалізувати плани збереження та раціонального використання природних ресурсів, а також перешкоджати злочинній діяльності щодо незаконної порубки лісу. Із метою попередження екологічних злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів, в Україні ведуть Єдиний реєстр лісорубних квитків та систему електронного обліку деревини, перевіряють походження легальності деревини (за номером бирки та автомобіля, за товарно-транспортною накладною), моніторять внутрішнє споживання вітчизняних необроблених лісоматеріалів тощо.

Висновки

Війна в Україні внесла певні корективи у перспективи розвитку лісового господарства, що має стимулювати пошук нових шляхів невідкладних реформ у лісовій галузі. Проблеми, що виникають від початку воєнних дій, негативно впливають на навколишнє середовище. Унаслідок цього сьогодні українські ліси можна умовно поділити на дві групи: до першої належать ліси на тимчасово окупованих ворогом територіях або в зоні бойових дій, до другої — решта лісів. Серйозною

проблемою є охорона лісів на окупованих територіях і в зоні бойових дій, адже планові порубки лісів, що в мирний час здійснювали державні та комунальні лісові господарства, практично не проводять; техніку вкрадено або пошкоджено; частими є масштабні лісові пожежі, спричинені вибухами й іншими чинниками; чимало лісників — на фронті.

Уся українська економіка зазнала величезних руйнівних наслідків, тому першорядними завданнями для Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, Державного агентства лісових ресурсів є забезпечення законності всіх порубок лісу на територіях, де не ведуть бойових дій, а також унеможливлення корупційних схем на ринку деревини.

Оскільки екологічні злочини відбуваються постійно, суттєвого значення набувають товарознавчі експертизи з визначення ринкової вартості лісоматеріалів, адже судова експертиза є найефективнішим способом виконання слідчих завдань у цій сфері.

Проведення судової товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною порубкою лісів, передбачає визначення ринкової вартості круглих лісоматеріалів і дров'яної деревини промислового або непромислового використання.

Товарознавча експертиза лісоматеріалів передбачає отримання замірювань деревини від спеціаліста в галузі лісової промисловості, розуміння їх класифікаційних ознак за новими національними стандартами та застосування алгоритму визначення їх ринкової вартості.

Нові виклики, що виникають в умовах воєнного стану, потребують швидкого реагування співробітників Екс-

40 Про затвердження Правил охорони праці для працівників лісового господарства та лісової промисловості : наказ Держнаглядохоронпраці України від 13.07.2005 р. № 119 (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1084-05#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

пертної служби МВС та розв'язання поставлених криміналістичних завдань як на стадіях досудового розслідування, так і в подальшому судовому розгляді.

Peculiarities of Conducting Forensic Merchandising Examination Related to Illegal Logging in Ukraine

Iryna Sivchuk

The research paper is dedicated to peculiarities of conducting forensic merchandising examination during investigation of crimes related to illegal logging in Ukraine. The negative impact of illegal logging on the environment is substantiated, and changes taking place in the territories of logging are stressed. On the contrary, logging related to forestry management is aimed at ensuring protection, rehabilitation, strengthening of protective properties and raising productivity of forests and other forestry lands. The Article Purpose is to theoretically substantiate peculiarities of performing forensic merchandising examination to determine the market value of round timber while investigation of crimes related to illegal logging, and to emphasize key aspects of conducting such research using the suggested algorithm of actions. The performed research is built on application of comparative approach involving the analysis of prices of sale and offers of this type of timber. The definition of the terms "timber", "round timber", their classification and characteristics are also provided. Merchandising research of round timber presupposes obtaining raw data on measurement of wood parameters and applying a certain algorithm of actions in order to assess their market value. The new national wood quality standards were analyzed and the need to attract a forest industry specialist in the course of forensic merchandising examination is justified.

Keywords: round timber; environmental crimes; illegal logging; merchandising examination; firewood of industrial use; firewood of non-industrial use; timber quality class.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Авторка внесла свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Авторка заявляє, що у неї відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bohatyrov I. H., Savchenko A. V. Kryminalna vidpovidalnist yak suchasna problema kryminalnoho prava Ukrainy [Criminal liability as modern problem of Ukrainian criminal law]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2016. № 2. S. 133–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_2_27 [in Ukrainian].
- Budiachenko, O. (2020). *Criminal liability for illegal logging or illegal transportation, storage, sale of forests: dys. ... kand. yuryd. nauk*. Odesa. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1479/1/Disertatsiya_Budyachenko_O.M.pdf [in Ukrainian].
- Krotiuk, A. (2021). Foreign Experience of Prevention Illegal Cutting, Transportation, Storage, Sale of Forests. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. No 26 (1). DOI: 10.33270/01211181.24.
- Oliynychuk, R. (2020). Features of the investigation of illegal felling. *Actual problems of law*. No 1 (3). DOI: 10.35774/app2020.03.166.
- Poprevych, V. M. (2014). Current state and prospects of development of criminal legal protection of the woods of Ukraine. *Visnyk*

- Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. 2014. Vyp. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2014_8_25 [in Ukrainian].
- Pylypenko, E. (2016). Using modern features forensic examinations in the investigation of illegal logging. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs Named After E. Didorenko*. No 4 (76). URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/619> [in Ukrainian].
- Pylypenko, O. (2018). Peculiarities of Organization and Tactics of Inspecting the Scene of an Incident During Investigation of Illegal Disafforestation. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs Named After E. Didorenko*. No 2 (82). URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/139> [in Ukrainian].
- Storchous, O. *Kryminalna vidpovidalnist za samovilni porubky lisu* [Criminal liability for illegal logging of forest] : navch. posib. Kyiv, 2012. 116 s. URL: https://fleg1.enpi-fleg.org/fileadmin/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.05%20Public%20Awareness/Criminal_Liability-UA.pdf [in Ukrainian].
- Trokhanenko, O., Komisarova, A., Verba, V. (2021). Modern possibilities of forensic examinations and directions of using special knowledge in the investigation of forest-related crimes. *New Ukrainian Law*. No 4. DOI: 10.51989/NUL.2021.4.41 [in Ukrainian].
- Zaichko, O. V. (2019). *Kryminologichna kharakterystyka ta zapobihannia nezakonnii porubtsi lisu* [Criminological characteristics and prevention of illegal logging] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Disertatsiya-Zaichko-O.V.pdf> [in Ukrainian].

Сівчук, І. (2022). Особливості проведення судової товарознавчої експертизи, пов'язаної з незаконною порубкою лісів в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). С. 188—202. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.11.